

Чеботарьова О.В.,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (В КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА В. І. БОНДАРЯ)

Важливим завданням сучасної школи є підготовка компетентної особистості, здатної знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому – і професійних ситуаціях. Процес соціалізації школярів з порушеннями інтелектуального розвитку передбачає успішну підготовку їх до самостійного життя, посиленої діяльності та участі в суспільному житті, їхньому самовизначенні. Саме такі завдання постають перед спеціальними закладами загальної середньої освіти, де навчаються та виховуються, отримують професійно-трудові знання та навички діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Важливим фактором забезпечення процесу соціалізації школярів в освітньому закладі є реалізація професійно-трудового навчання, спрямованого на забезпечення підготовки учнів до самостійного виконання різних видів робіт в умовах державних і приватних підприємства та у власному побуті, подальшого навчання у професійно-технічних закладах освіти для здобуття професій.

Головною метою професійно-трудового навчання є формування особистості, підготовленої до самостійного життя і перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства для реалізації творчого потенціалу учнів. Зміст предмета має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять. Завданнями професійно-трудового навчання учнів є:

- формування цілісного уявлення про матеріальне виробництво, роль техніки, проектування і технологій у розвитку суспільства;
- набуття учнями досвіду провадження технологічної діяльності, ціннісних ставлень до трудових традицій;
- формування технологічних умінь і навичок;
- ознайомлення із виробничим середовищем, традиційними, сучасними технологіями обробки матеріалів;
- сприяння усвідомленню учнями значущості ролі технологій як практичного втілення наукових знань;
- реалізація здібностей та інтересів школярів у сфері проектотехнологічної діяльності;

- залучення учнів до надбань української культури через практичне вивчення традиційних ремесел та різних видів декоративно-ужиткового мистецтва;

- створення умов для самореалізації та професійного самовизначення кожного учня.

Основними корекційно-розвивальними завданнями є:

- удосконалення пізнавального, психомоторного, мовленнєвого, емоційно-вольового, особистісного розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями;

- створення умов для розвитку особистості;

- формування в учнів мотиваційної готовності працювати в сфері матеріального виробництва, становлення в них професійних інтересів з урахуванням можливостей та здібностей;

- розвиток позитивного ставлення учнів до праці, дбайливого ставлення до природи і майна;

- виховання працелюбності, дисциплінованості, організованості, охайності та інших важливих рис характеру.

Важливим науковим доробком у становлення та розвиток теорії та практики професійно-трудового навчання є наукові праці Віталія Бондаря, зокрема, його дисертаційне дослідження, присвячене розвитку теорії і практики професійно-трудового навчання учнів спеціальних закладів України (1992).

Цей вагомий внесок у теорію й історію вітчизняної спеціальної освіти не втратив своєї значущості по сьогоднішній день. Учений вперше виявив тенденції розвитку теорії та практики професійно-трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в Україні, узагальнив досвід соціально-трудової адаптації їх до суспільного виробництва; розробив нові концептуальні положення, які дозволяли ефективно вирішувати завдання підготовки випускників спеціальних закладів освіти до самотійного життя і трудової діяльності; створив модель системи професійно-трудового навчання, що здійснюється диференційовано, з урахуванням трудових можливостей та здібностей учнів і перспектив соціально-економічного розвитку України.

Також у дисертації розкрито залежність якості навчання і виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку від поглядів учених-дефектологів та вчителів-практиків на їхні навчально-пізнавальні можливості, які на різних етапах розвитку спеціальної освіти змінювалися як у бік недооцінки, так і в бік перебільшення трудових можливостей учнів, що позначалося на змісті програм; обґрунтовано необхідність завершення професійного навчання випускників спеціальних шкіл у спеціальних професійно-технічних закладах, що викликано новими соціально-економічними умовами і більш високими вимогами до підготовки робітничих кадрів; отримано нові дані про особливості та педагогічні шляхи поєднання трудового навчання з суспільно-корисною продуктивною працею учнів; науково обґрунтована концепція створення системи професійно-трудового навчання у спеціальній школі, розрахована на підготовку підлітків до роботи на сучасному виробництві; виявлено основні

недоліки професійно-трудового навчання осіб з інтелектуальними порушеннями в Україні [1, с. 15].

Результати дослідження В.І. Бондаря стали концептуальним орієнтиром при розробці варіативних навчальних планів і програм, підручників, навчально-методичних посібників і виборі форм організації праці учнів. Положення і висновки дисертації використані для удосконалення структури системи професійно-трудового навчання, навчально-виробничої діяльності з метою поліпшення соціально-трудової адаптації випускників.

Зазначимо, що проблемі ефективної організації професійно-трудового навчання присвячено праці В. Бондаря, Г. Дульнєва, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової, С. Мирського, К. Турчинської, О. Хохліної та ін.

Сучасні наукові дослідження, присвячені формуванню позитивного ставлення до професійно-трудової діяльності; особливостям професійного орієнтування та розвитку професійних якостей, як основи успішної соціально-трудової адаптації школярів, забезпеченню корекційної спрямованості професійно-трудового навчання та інші, суттєво доповнюють науково-методичні засади професійно-трудового навчання школярів спеціальних закладів освіти (В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, А. Корнієнко, І. Кущенко, Г. Мерсіянова, К. Рейда, М. Супрун, І. Татяничикова, В. Товстоган, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.) [2; 3].

Аналіз практичного досвіду професійно-трудового навчання школярів означеної категорії засвідчує необхідність оновлення та розширення профілів професійно-трудового навчання учнів, змісту програмного матеріалу на основі введення сучасних виробничих технологій, необхідність активізації творчої діяльності школярів, підвищення рівня їхньої професійно-трудової компетентності.

Таким чином, науково-теоретичні дослідження в галузі спеціальної педагогіки та спеціальної психології та вивчення практичного досвіду формують основу для подальшого змісту професійно-трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, спрямованого на пріоритетний розвиток особистості та створення для цього відповідних умов навчання, які допоможуть надалі випускникам бути незалежними і самостійними в дорослому житті.

Отже, на основі експериментальних досліджень було оновлено зміст програмного забезпечення для учнів 5-10 класів спеціальних навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, який розроблено авторським колективом науковців та педагогічних працівників м. Києва, Дніпра, Одеси, Харкова, Львова, Борислава та ін.

Оновлений зміст передбачає наступні напрями професійно-трудового навчання: «Швейна справа», «Квітникарство», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Палітурно-офісна справа», «Взуттєва справа», «Штукатурно-малювальна справа», «Столярна справа», «Сільськогосподарська справа», «Художня обробка деревини та металу», «Основи кухарської справи», «Кулінарія» та ін.

Підготовка школярів до самостійного виконання різних видів робіт з окреслених профілів відбувається у процесі формування в учнів доступних техніко-технологічних технічних знань з предмета; навчання сучасним технологіям обробки матеріалів; виховання у школярів відповідальності, сумлінності, наполегливості та ін.; розвитку загальнонавчальних умінь (орієнтування у способі виконання практичного завдання, планування послідовності дій та здійснення самоконтролю). До програм розроблено варіативні модулі, які передбачають розширення техніко-технологічних знань, умінь та навичок з різноманітних технологій декоративно-ужиткового мистецтва. Варіативні модулі обирає вчитель у залежності від матеріально-технічної бази, фахової підготовленості, регіональних традицій та рівня психофізичного розвитку учнів [4, 144].

З метою забезпечення професійного самовизначення учнів розроблено та апробовано на практиці модуль «Крок до мети», що передбачає роботу зі старшокласниками за такими актуальними напрямками: «Подорож у світ професій», «Я у світі професій», «Мої життєві і професійні плани». Робота з даного напрямку сприятиме формуванню професійно-трудової компетентності школярів, їхній соціально-трудовій адаптації в суспільстві. Модуль може бути використаний вчителями трудового навчання з метою реалізації профорієнтації учнів, встановлення рівня готовності школярів до професійного вибору, що дозволить ефективніше вирішувати питання професійного самовизначення учнів старшої ланки школи.

Зміст професійного орієнтування учнів спрямований на розширення уявлень школярів про різні види професійної діяльності людини, підготовку підлітків до реального життя.

Отже, професійно-трудове навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку буде ефективним за умов використання сучасного програмно-методичного забезпечення освітнього процесу, урахування психофізичних можливостей учнів, посилення профорієнтаційного орієнтування у навчальних закладах. Впровадження в освітній процес оновленого програмного забезпечення з основних профілів навчання та реалізація варіативних модулів сприятиме соціально-трудовій адаптації учнів, формуванню професійно важливих якостей та життєвих орієнтацій школярів, забезпеченню усвідомленої професійно-трудової діяльності.

Література

1. Бондарь В. И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины /1917–1990 гг./ : Автореф. дис. доктора пед. наук : 13.00.03 «Специальная педагогика». К., 1992. 44 с.
2. Бондар В.І. Рейда К.В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: Навчальний посібник. К.: «МП Леся», 2010. 168с.
3. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник / Г.М. Мерсіянова. К.: Педагогічна думка, 2012. 80 с. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/1485/>
4. Чеботарьова, О. (2022). Методична система трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови., 1(21), 143-158. <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/217>